

Τροπική Μουσική – το μουσικό σταυροδρόμι ως παράδειγμα

Ομιλία του **Ross Daly** στο TEDx Ηράκλειο, Φεβρουάριος 2014

Ελληνική μετάφραση – Κλειώ Ξηρού

Ονομάζομαι Ross Daly, είμαι μουσικός και άνθρωπος με υπερ-πολιτισμική, θα μπορούσαμε να πούμε, ταυτότητα. Με αυτό τον όρο εννοώ ότι οι συγκυρίες της ζωής μου, από τα πρώτα μου χρόνια, με πήγαν σε πολλά διαφορετικά μέρη του κόσμου ως **κάτοικο**, και όχι ως απλό επισκέπτη, και αισθάνομαι ότι δεν μπορώ να περιγράψω τον εαυτό μου σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά ενός και μόνο εθνικού ή γεωγραφικού πολιτισμού. Για να το πω απλά, είχα την πολύ καλή τύχη να ζήσω στα εγγενή περιβάλλοντα πολλών διαφορετικών πολιτισμών και όλοι αυτοί να με επηρεάσουν σχεδόν στον ίδιο βαθμό ώστε να τα αισθάνομαι όλα δικά μου. Και λέω δικά μου όχι με την έννοια της κτήσης, δεν είναι ότι μου ανήκουν, αντιθέτως εγώ ανήκω σε αυτά.

Συγχωρέστε την επιλογή μου να μιλήσω στην μητρική μου γλώσσα σήμερα, όχι επειδή είναι πιο εύκολο για μένα αλλά γιατί η κατάληξη αυτής της ομιλίας είναι πρακτικά μια αρκετά συγκεκριμένη πρόταση που πιστεύω ότι ίσως ενδιαφέρει κόσμο σε άλλες περιοχές του κόσμου (όχι μόνο εδώ στην Ελλάδα) και ότι μέσω του internet, όπου θα βρεθεί τελικά και από όπου θα το ακούσει ο περισσότερος κόσμος, θα διαδοθεί ευκολότερα στην γλώσσα που, καλού κακού, έχει γίνει η Lingua Franca της εποχής μας, τα αγγλικά.

Όπως είπα νωρίτερα, είμαι μουσικός. Μουσικός, όμως, που ακολουθεί με κάποια εμμονή, για μερικές δεκαετίες, ένα κοινώς απόκρυφο ενδιαφέρον: την **τροπική μουσική**. Σε όλη μου την ζωή με ενδιέφερε βαθιά και μου πρόσφερε έμπνευση αυτό το είδος μουσικής και η ποικιλία έκφρασής του. Ανακάλυψα το ενδιαφέρον αυτό σχετικά νωρίς (πρέπει να ήμουν 14 χρονών) σε συναυλία μουσικής από την Βόρεια Ινδία, περιοχή με σημαντική τροπική παράδοση, όπου έπαιζε ένας από τους τότε κορυφαίους εκφραστές της, ο δεξιότηχνης του sarod, Ustad Ali Akbar Khan. Η συναυλία έγινε σε ένα σχετικά μικρό θέατρο, σε ένα κολέγιο λίγο νότια από το San Francisco, όπου έμενα εκείνη την εποχή. Μέχρι τότε ως παιδί μελετούσα το τσέλο και ως έφηβος διάφορα είδη κλασσικής και σύγχρονης κιθάρας. Όμως όταν άκουσα την συναυλία κλασσικής Ινδικής μουσικής, παρόλο που η μουσική αυτή ήταν προφανώς καινούργια για τα δικά μου ακούσματα, ένιωσα μια περίεργη συμπάθεια, ακόμα και οικειότητα μαζί της. Με άγγιξε με τρόπο που δεν είχα νιώσει ξανά και σε ένα επίπεδο πολύ πιο βαθύ από τις άλλες μου μουσικές εμπειρίες. Όταν γύρισα σπίτι προσπάθησα, όσο περισσότερα μπορούσα, να αναπαράγω με την κιθάρα μου κάποιους από τους ήχους που άκουσα στην συναυλία, αλλά γρήγορα αντιλήφθηκα ότι, για να παίξω αυτή τη μουσική, θα μου ήταν απαραίτητο ένα όργανο σχεδιασμένο ειδικά για να την παίξει. Έτσι για μένα αυτή η συναυλία από μόνη της, μαζί με την νεογέννητη επιθυμία να σπουδάσω ένα τέτοιο όργανο, σηματοδότησε την έναρξη ενός μεγάλου ταξιδιού μελέτης σε διάφορες περιοχές του κόσμου, υπό την καθοδήγηση κάποιων από τους σπουδαιότερους δασκάλους πολλών παραδόσεων που ανήκουν στον ευρύτερο κόσμο της τροπικής μουσικής.

Τα ταξίδια και η μελέτη με οδήγησαν σε πολλά μέρη και, κατά την διάρκεια της

έρευνάς μου, άρχισα να αντιλαμβάνομαι ξεκάθαρα κάτι που πολλοί άνθρωποι του δυτικού κόσμου αγνοούν: ότι ο κόσμος της τροπικής μουσικής εκτείνεται χονδρικά από την Δυτική Αφρική μέχρι την Δυτική Κίνα και συμπεριλαμβάνει σχεδόν όλο το ενδιαμέσο. Όχι μόνο ισχύει αυτό, αλλά όλες, από τις πολλές και άκρως διαφορετικές παραδόσεις, που βρίσκονται σε αυτήν την τεράστια γεωγραφική περιοχή, φαίνονται να είναι αλληλένδετες με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι οικείες, ακόμα και προσβάσιμες σχεδόν στο σύνολο του πληθυσμού της περιοχής. Για παράδειγμα, ένα κομμάτι μουσικής Mugam παιγμένο από σύνολο Uyghur της δυτικής Κίνας ακούγεται περίεργα οικείο σε έναν Μαροκινό, όπως και ένα κομμάτι μουσικής Naubat σε εκτέλεση Μαροκινού συγκροτήματος δεν ακούγεται εντελώς ξένο σε έναν Uyghur του Qashgar. Ένας Γερμανός ή ένας Βέλγος, απ' την άλλη, πιθανόν να μην βρίσκει τίποτα οικείο, πόσο μάλλον προσβάσιμο, σε κανένα από τα δύο. Όσο ιχνηλατούσα αυτές τις ποικίλες μουσικές παραδόσεις, τόσο επιβεβαιωνόταν η θέση μου ότι υπάρχει μια ξεκάθαρη και σαφής ιστορική διάσταση, που ανατρέχει μερικές χιλιετίες, σε αυτήν την απέραντη τροπική κοινότητα. Ίσως πρέπει να δώσω σε αυτό το σημείο έναν συνοπτικό ορισμό για το τι ακριβώς είναι η τροπική μουσική.

Η τροπική μουσική, πολύ απλά, είναι ένα μουσικό είδος που συγκεντρώνεται στην χρήση των τρόπων. Το να ορίσεις τους τρόπους με ακρίβεια, όμως, είναι πραγματικά δύσκολο. Συχνά θεωρούνται κάτι σαν τονικό υλικό ή κλίμακες, παρόμοιες με αυτές που οι άνθρωποι της Δύσης αντιλαμβάνονται ως τις κλίμακες ματζόρε και μινόρε. Αυτές οι κατά εκτίμηση πολυάριθμες κλίμακες (μερικές παραδόσεις μετρούν εκατοντάδες) πέρα από την χρήση περιέργων για το δυτικό αυτί τονικών συνδυασμών, χρησιμοποιούν και τα λεγόμενα ασυγκέραστα διαστήματα. Αυτό σημαίνει ότι δεν έχουν μόνο, όπως η συγκεκριμένη κλίμακα της δυτικής μουσικής, μια οκτάβα αποτελούμενη από 12 ίσης απόστασης ημιτόνια. Έχουν και ένα φάσμα άλλων διαστημάτων, αποτέλεσμα συγκεκριμένων και ακριβών μαθηματικών υπολογισμών, που προσφέρουν μεγάλη ποικιλία εξίσου ακριβών **μελωδικών** και κατά συνέπεια **εκφραστικών** δυνατοτήτων. Όμως, το να ορίσουμε τους τρόπους ως απλές κλίμακες δεν βοηθάει καθόλου στην κατανόηση της ουσιαστικής τους φύσης.

Οι τρόποι αυτοί σε διάφορες γλώσσες λέγονται Ragas (στην ινδική μουσική η λέξη raga προέρχεται από την σανσκριτική λέξη για το χρώμα), Makam (στην μουσική της Μέσης Ανατολής και της Κεντρικής Ασίας, η αραβική λέξη maqam περιγράφει την στάση, το επίπεδο ή την κοινωνική θέση και αναφέρεται στα επίπεδα της πνευματικής ανάπτυξης εξίσου με αυτά της μουσικής), Ichos (η ελληνική λέξη που αναφέρεται γενικά στον ήχο χρησιμοποιείται για τους τρόπους της Βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής) ή Τρόπος (στα αρχαία ελληνικά η λέξη τρόπος είχε πολύπλευρη χρήση, αναφερότανε στην στάση, στο στυλ, μία διάσταση της λογικής ή ακόμα, σε κάποιες περιπτώσεις, σε αυτό που βρίσκεται σε κατάσταση αλλαγής). Αυτοί οι όροι από μόνοι τους, όπως και πολλοί ακόμα σε άλλες γλώσσες, αναφέρονται ξεκάθαρα σε κάτι αρκετά εκτενέστερο από μια απλή κλίμακα.

Ένας γνωστός Πέρσης μουσικολόγος έδωσε κάποτε τον ακόλουθο ορισμό των τρόπων και πάντα τον βρίσκω πολύ χρήσιμο για να αποσαφηνίσω το

θέμα. Αν έχουμε μία ακτίνα καθορισμένου μήκους που εκτείνεται από το σημείο A ως στο σημείο B και αν πούμε ότι το σημείο A αναφέρεται απλά σε τονικό υλικό, μια κλίμακα, και το σημείο B σε πλήρη μελωδία, τότε όλοι οι τρόποι βρίσκονται κάπου πάνω σε αυτήν την ακτίνα στο ενδιάμεσο διάστημα. Κάποιοι είναι πιο κοντά στο να είναι κλίμακες, κάποιοι πλησιάζουν περισσότερο την πλήρη μελωδία. Αλλά κανένας δεν μπορεί να περιγραφεί με μόνο μία από τις δυο πλευρές του.

Οι τρόποι ασχολούνται περισσότερο με την μουσική φρασεολογία. Οι φράσεις αυτές είναι συνήθως αρκετά απλές αλλά από την φύση τους ταυτόχρονα πολύ εύκαμπτες - λειτουργούν η κάθε μια σαν μελωδικός πυρήνας που μπορεί να εκταθεί και να διασταλεί παίρνοντας διάφορες μορφές και εκφράσεις ενώ παραμένει αναγνωρίσιμος σε αυτούς που έχουν αποκτήσει μια σχέση μαζί του. Ίσως η καλύτερη αναλογία που μπορώ να σκεφτώ είναι ότι το να γνωρίζεις έναν τρόπο είναι σαν να γνωρίζεις έναν άνθρωπο. Αυτή, βέβαια, είναι μια αρκετά περίπλοκη, διεξοδική και χρονοβόρα διαδικασία που απαιτεί την δημιουργική χρήση όλων των αισθήσεων και ικανοτήτων μας. Το ίδιο ισχύει όταν μαθαίνουμε έναν μουσικό τρόπο. Επομένως το να προσπαθούμε να καταλάβουμε τους τρόπους με μια απλή μελέτη των κλιμάκων, είναι σαν να προσπαθούμε να γνωρίσουμε έναν άνθρωπο μελετώντας τον σκελετό του. Δεν είναι ο σωστός τρόπος..

Όπως είπα προηγουμένως, η τροπική μουσική κυριαρχεί σε μια μεγάλη γεωγραφική περιοχή και ο ιστός σχέσεων ανάμεσα στις ποικίλες εθνικές και τοπικές εκδηλώσεις της είναι προφανής από την άποψη της ιστορικής ανάλυσης και εξίσου αυταπόδεικτος στον σχετικά ανεκπαιδευτο ακροατή. Το ξετύλιγμα αυτού του δαιδαλώδους και περίπλοκου συμπλέγματος αλληλοεπίδρασης μέσα στους αιώνες, ακόμα και σε χιλιετίες, είναι εξαιρετικά δύσκολη δουλειά που, ακόμα και σήμερα, απέχει μακράν της ολοκλήρωσής της. Ας αρκεστούμε στο γεγονός ότι όποιος μελετήσει αυτά τα μουσικά ιδιώματα γρήγορα ανακαλύπτει ότι ο πλούτος και η ομορφιά του καθενός εξαρτάται αναπόσπαστα από την συνεχή ροή επιρροών, την άφιξη και αναχώρηση, την πλημμυρίδα και άμπωτη, σαν την παλίρροια μιας αχανούς θάλασσας.

Αυτή η διαδικασία, με πολλούς τρόπους, μοιάζει με την διασταυρωτή επικοινωνία των φυτών και όντως βρίσκω την αναλογία της τοπικής ποικιλίας στον φυτικό κόσμο σχετική με αυτήν της τροπικής μουσικής. Συχνά μια φράση ή ένας τρόπος μπορεί να εμφανιστεί σε μια περιοχή και να εξαπλωθεί σαν γύρη ή ακόμα και σπόρος σε μian άλλη όπου θα συναναστραφεί με διαφορετικούς οργανισμούς, τρόπος του λέγειν, και κάποια στιγμή θα ανθίσει ανάλογα με τις συνθήκες του καινούριου περιβάλλοντος.

Ίσως για αυτό τον λόγο πάντα θεωρούσα τη μουσική περισσότερο σαν φυσικό φαινόμενο παρά σαν ένα αποκλειστικά ανθρώπινο δημιούργημα, ως κάτι που περνάει μέσα από τον άνθρωπο και όχι ως κάτι που βγαίνει μέσα από αυτόν. Όσο για την πηγή, ο καθένας μπορεί να την ονομάσει όπως θέλει ή και, ίσως οι σοφότεροι, να μην την ονομάσουν καν.

Μια ενδιαφέρουσα και συχνά παραπλανητική λεπτομέρεια για τη γεωγραφική περιοχή στην οποία ζούμε είναι ότι φιλοξενεί κάμποσα σύγχρονα εθνικά κράτη με πολύ αρχαία ονόματα: Ελλάδα, Αίγυπτος, Συρία, Ισραήλ, Αρμενία, Περσία, Ινδία και άλλα, που όλα, όμως, ως εθνικά κράτη, ως πολιτικές οντότητες, είναι αρκετά νεότερα από την Αυστραλία. Το γεγονός αυτό είναι δύσπεπτο για τους αυτό-διοριζόμενους κατασκευαστές των πολιτιστικών προφίλ αυτών των κρατών, που συχνά φιλοτεχνούν στενά και άκρως παραμορφωμένα εθνοκεντρικά πολιτιστικά στερεότυπα με έμφαση στην έλλειψη ξένης επιρροής. Δυστυχώς, αυτή είναι η κυρίαρχη τάση της πολιτισμικής αντίληψης στην πρόσφατη ιστορία της περιοχής. Η σύγχυση μεταξύ «αυτοφυών» λαϊκών ταυτοτήτων και τα πολιτιστικά στερεότυπα που τα κράτη επιβάλλουν έχει αποδειχτεί έντονα προβληματική και αντιαισθητική. Σε κάθε περίπτωση αποδεικνύεται αντιπαραγωγική στην διατήρηση της αμοιβαίας ανταλλαγής επιρροών που είναι τόσο απαραίτητη για την συνέχιση της άνθισης των πλούσιων μουσικών παραδόσεων της περιοχής. Είναι βεβαίως γεγονός ότι ο περισσότερος κόσμος σε όλα αυτά τα κράτη κατέχει συνήθως αρκετές γνώσεις για τον πολιτισμό του τόπου του, αλλά γνωρίζει λίγο ως καθόλου για τον πολιτισμό των γειτόνων του. Προσθέστε σε αυτό την μάλλον σκληρή πολιτιστική ηγεμονία που επιβάλλει ο δυτικός κόσμος, με αποτέλεσμα ποικίλες ανωμαλίες, όπως, για παράδειγμα, τη λεπτομερή πληροφόρηση των νεαρότερων της περιοχής για την τελευταία επιτυχία της Lady Gaga, αλλά την παντελή άγνοια για το τι εστί πολιτισμικά, ας πούμε, ο γείτονας της διπλανής πόρτας.

Και τώρα στην πρόταση μου: αν κάποιοι πολιτισμοί της συγκεκριμένης περιοχής καταφέρουν να δώσουν έναυσμα για πολιτιστικά πρότυπα που θα εμπνέουν και θα ενθαρρύνουν την πλήρη καλλιτεχνική συμμετοχή της κοινωνίας σε αυτά, τότε απαιτείται ένα δίκτυο διαπολιτισμικής ανταλλαγής και διαλόγου παρόμοιο με αυτό που υπήρχε στο παρελθόν. Μία ανταλλαγή που σε προηγούμενες εποχές ανέδειξε τις αξιοθαύμαστες ξεχωριστές παραδόσεις που συναντάμε μέχρι σήμερα, μολονότι σε μια κατάσταση σχετικά στατική και σε πολλές περιπτώσεις σήψης. Στις καλύτερες δε περιπτώσεις πολλές από αυτές τις παραδόσεις έχουν υποβαθμιστεί στον ρόλο των «λαογραφικών λειψάνων» και στην χειρότερη σε αυτή της φτηνής τροφής για μια ακόμα ποπ κουλτούρα που δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια κακή απομίμηση της όχι ζηλευτής ποπ κουλτούρας του δυτικού κόσμου.

Η αναζωπύρωση αυτού του διαλόγου απαιτεί μια ολόκερα καινούργια πολιτισμική αντίληψη εκ μέρους όλων των συμμετεχόντων, μια αντίληψη που συνεπάγεται πλήρη αναθεώρηση της κοινής πολιτισμικής πολιτικής εν γένει. Για αρχή, πρέπει όλοι να αναγνωρίσουν ότι οποιαδήποτε μορφή πολιτισμικής συναναστροφής είναι, εξ ορισμού, μια διαδικασία όπου παίρνεις και δίνεις, είναι μία ανταλλαγή. Δυστυχώς, το επίσημο πολιτικό πλαίσιο για τον πολιτισμό, ειδικά στην δική μας περιοχή του κόσμου, τονίζει το «δίνω» και υπολείπεται του «παίρνω». Με άλλα λόγια, όλοι δείχνουν πολύ περήφανοι για το «αρσενικό» ή, όπως θα έλεγαν οι Κινέζοι, το «yang» στοιχείο της κουλτούρας τους (αυτό που σπέρνεται, που επηρεάζει τους άλλους, που επιβάλλεται) ενώ ταυτοχρόνως ελαχιστοποιούν την «θηλυκή», την «yin»

πλευρά (που δέχεται, αποδέχεται και αφομοιώνει). Είναι λες και αισθάνονται ότι όταν επηρεάζουν τους άλλους, επιβεβαιώνεται η ταυτότητα τους, ενώ όταν δέχονται επιρροή, αυτή αναιρείται και χάνεται. Όμως αυτό στην πραγματικότητα απλά δεν ισχύει. Αν δεν είμαστε ικανοί να αφομοιώσουμε και να δουλέψουμε δημιουργικά με αυτό που μας προσφέρεται, πως μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα έχουμε να δώσουμε κάτι όταν έρθει η σειρά μας, εκτός αν πιστεύουμε στην παρθενογένεση, που για τα τελευταία 2014 χρόνια τουλάχιστον, δεν φαίνεται να συμβαίνει πολύ συχνά. Στον πολιτισμό, και πιο συγκεκριμένα, στην τέχνη, κάθε δημιουργική πράξη είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης και ανταλλαγής. Είναι στ' αλήθεια τόσο απλό.

Για πολλά χρόνια τώρα είμαι ο καλλιτεχνικός διευθυντής του Μουσικού Εργαστηρίου Λαβύρινθος που σήμερα βρίσκεται εδώ, σε ένα χωριό της Κρήτης, στο Χουδέτσι. Μία από τις βασικές δράσεις του Λαβύρινθου είναι η διοργάνωση, σε τακτά διαστήματα, σεμιναρίων και master class που επικεντρώνονται στις ποικίλες παραδόσεις της παγκόσμιας τροπικής μουσικής. Κατά την διάρκεια των χρόνων λειτουργίας του, έχουμε φιλοξενήσει κυριολεκτικά δεκάδες κορυφαίους μουσικούς της τροπικής παράδοσης μαζί με χιλιάδες μαθητές. Σε αυτό το διάστημα, εμείς οι ίδιοι δεν επιζητήσαμε την προώθηση κάποιας συγκεκριμένης παράδοσης, ούτε καν του συνόλου της τροπικής μουσικής. Το μόνο που κάνουμε είναι να προσφέρουμε στους επισκέπτες ένα μέρος και μια ευκαιρία να είναι ο εαυτός τους και να συναναστρέφονται επί ίσοις όροις με τους υπόλοιπους και με όσο το δυνατόν λιγότερες παρεμβάσεις τόσο από εμάς όσο κι από οποιονδήποτε άλλο. Το αποτέλεσμα, αναπόφευκτα, είναι ότι ο καθένας ανακαλύπτει τον άλλο, ή καλύτερα τους άλλους, στους δικούς του χρόνους και με τον δικό της και τον δικό του τρόπο και σταδιακά ο καθένας καθιερώνει έναν διάλογο που συχνά οδηγεί σε πλήρη συνεργασία και σύμπραξη με τους άλλους, ανάλογα με τις μελλοντικές ανάγκες του και με την φύση του. Θα μπορούσα να ανατρέχω για ώρες σε ιστορίες, κυριολεκτικά εκατοντάδες, για αυτά που έχω ζήσει στον Λαβύρινθο αυτά τα χρόνια που αντανακλούν τη θαυμαστή ικανότητα των ανθρώπων να συνεργαστούν ή απλά να απολαύσουν την παρέα των άλλων, ανεξάρτητα από την εθνική, θρησκευτική ή πολιτισμική τους καταγωγή, αλλά δυστυχώς ο χρόνος δεν μας το επιτρέπει. Φτάνει να πω ότι οποιονδήποτε νοήμων άνθρωπος δεν μπορεί παρά να συνειδητοποιήσει ότι το μόνο βιώσιμο μέλλον του κόσμου μας είναι απλά αυτό: **περισσότερη συνεργασία ανάμεσα σε διαφορετικούς ανθρώπους με διαφορετικές καταβολές αλλά με ίσους όρους για την επίτευξη ενός στόχου που είναι ξεκάθαρα και ευαπόδεικτα ωφέλιμος για όλους.** Αν εφαρμόσουμε αυτό το αξίωμα στην «εμμονή» μου με την τροπική μουσική, ειλικρινά πιστεύω ότι το νησί της Κρήτης, όπου βρισκόμαστε σήμερα, στο απόλυτο κέντρο της Μεσογείου, με πολιτισμικούς συνδέσμους και καλές σχέσεις με Ανατολή και Δύση, Βοριά και Νότο, μπορεί να είναι η ιδανική τοποθεσία να φιλοξενεί, με ευγένεια, διακριτικότητα και σεμνότητα, ακριβώς έναν τέτοιο πολύπλευρο διάλογο που είναι τόσο απαραίτητος για την συνέχιση της πολιτιστικής ακεραιότητας και βιωσιμότητας όλων των ενδιαφερόμενων. Όπως είπα προηγουμένως, το έχω δει αυτό να συντελείται σε μικρή κλίμακα στην πράξη στον Λαβύρινθο στο Χουδέτσι. Το έχω δει όχι μόνο στον τρόπο που οι μουσικοί ως άτομα ενσωματώνονται αρμονικά μεταξύ τους, αλλά και στον τρόπο, κι αυτό είναι

σημαντικότερο, που οι ίδιοι οι Κρητικοί, με την διαχρονική τους παράδοση στην φιλοξενία και στην δημιουργική αφομοίωση μυριάδας πολιτιστικών επιρροών, ανταποκρίνονται τόσο θετικά σε μια τέτοια πρόκληση. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που άνθρωποι προερχόμενοι από τόπους μακρινούς και κοντινούς, το Αφγανιστάν, την Βόρεια Αφρική, την Αραβική Χερσόνησο, την Υπερκαυκασία, τα Βαλκάνια, την Τουρκία, Ινδία, Ισπανία και αμέτρητα άλλα μέρη που βρίσκονται στην ευρύτετη γεωγραφική περιοχή της τροπική μουσικής, αισθάνονται εδώ σαν στο σπίτι τους. Πολύ σημαντικό επίσης είναι ότι και η μουσική της Κρήτης σαφώς ανήκει σε αυτή την μεγάλη οικογένεια της τροπικής μουσικής. Ποιος ξέρει, αν καταφέρουμε να καθιερώσουμε με επιτυχία έναν τέτοιο διάλογο και μια τέτοια συνεργασία επικεντρωμένη στο ταπεινό θέμα της τροπικής μουσικής παράδοσης, μπορεί αυτή να λειτουργήσει ως καλό παράδειγμα για να καθιερωθούν παρόμοιοι διάλογοι σχετικά με άλλα θέματα πιο κρίσιμα για την επιβίωση μας ως είδος.